

ЗАЯВКА

на участие в международной научной конференции «Этнопространство
языка и культуры: актуальные проблемы этнолингвистики и
лингвокультурологии»

Фамилия: Демецкая

Имя: Владислава

Отчество: Валентиновна

Место работы: кафедра английского языка Института иностранной филологии
Херсонского государственного университета

Ученая степень: кандидат филологических наук

Ученое звание: доцент

Контактный тел.: (0552) 26 49 79

Адрес для переписки: ул. 40 лет Октября, д. 21А, кв.12, Херсон, 73000

E-mail: vdemetskaya@mail.ru

Название доклада: Лінгвокультурні та історичні чинники застосування
адаптивних стратегій в художньому перекладі

Дата: 25.05.07.

Подпись:

Демецька В.В.

Культурні та історичні чинники застосування адаптивних стратегій в художньому перекладі

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые культурные и исторические факторы применения адаптивных и репродуктивных стратегий в переводах художественной литературы.

Resume: The article highlights some cultural and historical aspects of appliance the adaptive strategies to the literary texts in translation.

Усі теоретичні й критичні міркування про переклад протягом двох тисячоліть здебільшого точилися навколо питання про ступінь повноти й точності відтворення в перекладі системи смислів оригіналу. Усвідомлення частковості перекладу, неминучості втрат під час відтворення системи смислів оригіналу постає підґрунтям апологій «перекладацької вольності» [1: 213; див. також 3; 8] або права перекладача на вільне поводження з оригіналом, на будь-які перероблення, виправлення, наслідування тощо.

Метою статті постає аналіз культурних та історичних чинників, які впливають на застосування при перекладі художніх та нехудожніх (прагматичних) текстів репродуктивних та адаптивних стратегій. Завданням статті є визначення характеру взаємодії перекладацьких стратегій, який передбачає, що адаптивні стратегії не суперечать власне перекладацьким (репродуктивним) стратегіям, а вбачаються комплементарними стратегіями у перекладі.

Історія художнього перекладу в Україні, особливо починаючи з XV століття, є свідченням саме цього процесу, адже в епоху середньовіччя переклад означав щось зовсім інше, аніж за наших днів: «він жодним чином не був «художнім» у нашому розумінні слова, а його культурна, просвітницька й інформативна іпостасі якісно відрізнялися від сучасних» [4]. Починаючи приблизно з того періоду, перекладна поезія і перекладна проза України йдуть

уже окремими шляхами, причому віршований переклад помітно еволюціонує. І якщо переклад релігійної літератури, а надто канонічної літератури, наслідує традиції дбайливого ставлення до сакральної мови (наприклад, текст «Острозької Біблії» (1581)), то переклад світської літератури свідчить про більш вільний творчий підхід до втілення світовідчуття людини «барокової» свідомості. Найвиразніше цей підхід виявляється у творах, призначених для церковної проповіді та полеміки, які подано у вигляді перекладів-переспівів, наслідувань, творів за мотивами та версій. Заслуговує на увагу ще один помітний український переклад-переспів ренесансного твору: віршована переробка однієї з новел «Декамерона» (автор перекладу – Кулик), що належить до періоду кінця XVII – початку XVIII ст. [4]. Зауважимо тільки, що посередниками між взірцями європейської літератури і українськими перекладами слугували версії та переспіви виконані польською мовою.

XVIII століття відзначене в історії українського перекладу перекладацькою традицією, пов'язаною із славетною Вергілієвою «Енеїдою», ««перелицьованою» - переспіваною-перекладеною І.Котляревським услід за переробкою М.Осипова, яка в свою чергу, стоїть у ряду західноєвропейських переробок-трагедій-перекладів-переспівів...» [4: 47]. Відомо, що сучасники І.Котляревського по-різному оцінювали його трагедію і вклад самого перекладача в розбудову української літератури й перекладу, зокрема, вагаючись навіть у питанні про доцільність української «перелицьовки» (див. про це Зеров М. [2]). Однак, на сьогодні вже зрозуміло, що переспів, як одна з граничних форм адаптації, дозволив І.Котляревському втілити на матеріалі давньоримського епічного твору українську народну історію на одному з найтрагічніших її зламів [4; 7: 87-92]. І.Котляревський став би для нас і основоположником нової української байки, на кшталт В.Жуковського – засновника російської літературної балади, але, на жаль, його переклади байок Лафонтена українською мовою не збереглися [5]. Загалом, традиція переспівів, що її започаткував І.Котляревський, вплинула на подальші переклади

українською древньої літератури і цей процес було схарактеризовано М.Зеровим як «котляревщина» [2].

Серед епігонів І.Котляревського неабияке місце посідає поет-перекладач Петро Гулак-Артемівський (1790-1865), відомий, зокрема, перекладами з Гете і Горация. Однак, історики українського перекладу та перекладачі зараховують ці переклади до різних видів міжмовного посередництва. Так, М.Рильський вважає переклади П.Гулака-Артемівського з Гете та Горация інтерпретацією, причому «неуклюжей, беспомощной» [7: 154]. М.Зеров убачає переробки од Горация «свобідними варіаціями на гораціївські теми», деякі з яких «виходять, власне, поза межі художньої літератури» [2: 31-32]. А вже балада Гете «Рибалка» вважається власне перекладом, який «становить перехід від травестії у власному розумінні слова до перекладу» [7: 35; 5].

Власне переклад і одна з форм адаптації – переспів, що мають комплементарний характер, уможливили появу творчої вершини П.Гулака-Артемівського, а саме його переспівів-перекладів «Псалмів». Не можна не відзначити, що саме олександрійський вірш «Псалмів» П.Гулака-Артемівського став основою «класицистських» традицій українського слова. Історичну значущість олександрійського вірша «Псалмів» було підтверджено тим фактом, що надалі чимало українських перекладів із французької здійснювались перекладачами із застосуванням цієї форми.

З огляду на різницю між такими видами міжмовного посередництва, як переклади, переспіви, наслідування, варіації, переробки, «твори на мотиви», важко не погодитися з думкою відомого перекладача та перекладознавця М.Москаленка про те, що провести чіткі грані тут «в принципі складно, а то й неможливо, тим більше, що рамки цих понять історично змінні» [5: 154]. На наш погляд, підґрунтям цих видів постає творчий підхід перекладача, його індивідуальна інтерпретація. Яскравим прикладом наведеного судження можуть слугувати переклади та переспіви великого Т.Шевченка, які мають свій власний набір індивідуально стильових прикмет, що «стосовно жодного з Шевченкових перекладних текстів не може виникнути сумніву, з-під чийого

пера він вийшов» [5]. М.Рильський так коментує роль перекладацької інтерпретації: «Буває таке, що індивідуальність перекладача бере гору над індивідуальністю поета. Тоді твориться те, що ми зємо «переспівом», «варіаціями» на чийсь тему. Такі «переспіви», «варіації» були дуже поширені в ХІХ столітті, коли часто зверху писали «такий-то» (ім'я переспівувача), а нижче, звичайно меншими буквами, «із такого-то» (ім'я переспівуваного), а іноді навіть «із» забували й поставити. Що ж – і переспіви, і варіації мають своє право на існування в літературі» [7: 26-27]. Сам М.Рильський, за його твердженням, довго вважав «Давидові псалми» Т.Шевченка «тільки вільними варіаціями на біблійні теми» [7: 183], тобто текстами, що не можуть уважатися перекладними. Але пізніше писав, що «перекладацька практика Шевченка має багато обумовлених часом і характером самого поета особливостей. Отже, переклади його частіше все-таки були не перекладами в сучасному розумінні слова, а переспівами» [7: 183]. Інакше кажучи, спираючись на поняття перекладу «в справжньому, вірніше – теперішньому розумінні цього слова» [7: 27], М.Рильський не розглядував переспіви та інші вказані види міжмовного посередництва як такі, що можуть уважатися перекладами.

Історія творчого підходу до оригіналу, або перекладацька інтерпретація, демонструє різні приклади «ступеня втручання» перекладача в текст оригіналу. В літературі залишилися і «Одисея», і шилерівські балади в творчій інтерпретації В.Жуковського, які і понині живуть та хвилюють читачів. В серцевині найбільш «стрижневих» творів української літератури Нового часу опинились геніальні «Псалми Давидові» та інші старозавітні «подражанія» Т.Шевченка, «Мойсей» І.Франка та його переклад уривків із «Книги Буття», біблійні шари поетичної драматургії Лесі Українки.

З іншого боку, залишаються приклади граничного втручання не лише в смислову та стилістичну царину тексту, а й у жанрову приналежність оригінала, які докорінно змінюють не тільки сам текст, але й авторську настанову і постають взірцем того, «як не треба перекладати». До таких прикладів належить і переклад «Витязь в тигровій шкурі» Руставели,

здійснений К.Бальмонтом. В інтерпретації К.Бальмонта поему Руставелі, або філософський віршований роман, перетворено на казку, виконану в характерній для перекладача «бальмонтизованій» стилістиці. Але й сам К.Бальмонт називав свою працю скоріше не перекладом, а переспівом сюжету Руставелі.

Вочевидь наведені приклади різних видів міжмовного посередництва з історії художнього перекладу свідчать скоріше на користь наступного припущення: оцінка текстів перекладів художньої літератури базувалася на критерії ступеня присутності автора перекладу. Що ж до іншого критерію, а саме ступеня орієнтації на цільову аудиторію, то такі приклади майже не розглянуто істориками перекладу, що свідчить про їх маргінальний характер. І це зрозуміло, оскільки в основному йдеться про традиції перекладу текстів світової літератури на українську мову. Однак, нас перш за все цікавить питання про сприйняття «чужою» аудиторією художніх та «нехудожніх» (прагматичних) текстів. На процес адаптації художнього твору впливає індивідуальність перекладача та аудиторія, на яку розрахований переклад. Ідейно-естетичні позиції учасників літературної комунікації та особливості їх психіки і визначають характер адаптації [6: 4].

Зрозуміло, що хоча наше дослідження присвячено висвітленню специфіки перекладу-адаптації прагматичних текстів, але щодо перекладу-адаптації художніх творів, варто згадати сприйняття польських перекладів Шевченківської поезії XIX ст. аудиторією близької для нас (польської) культури. Асиметрія культур, про яку мова піде нижче, обумовила у даному випадку необхідність адаптації для польської традиції Шевченкових «Гайдамаків», «Тарасової ночі» і драми «Никита Гайдай». Це засвідчує М.Рильський, наголошуючи на тому, що польських перекладачів тих часів «відлякували» деякі твори Шевченка. Зокрема ті ж «Гайдамаки». «Вони (польські перекладачі – *В.Д.*), може, не зовсім усвідомлювали, що, кажучи про «ляхів» і боротьбу українського народу з ними, Шевченко, подібно до безіменних авторів народних дум, мав на увазі соціальну, а не національну категорію, що писав він про боротьбу українського народу з поміщиками,

магнатами, поневолювачами, а не про боротьбу з польським народом» [7: 77]. Ідеологічна диверсифікація в сприйнятті тих самих подій спільної історії України й Польщі кидалася в знаки при перекладі поетичних творів громадської тематики в польську культуру. Саме тому «деякі Шевченкові речі зовсім не перекладалися, деякі перекладалися з скороченнями, «пом'якшеннями» тощо» [7: 78].

Зважаючи на зазначене, найголовнішим убачається висновок про те, що при здійсненні перекладу навіть тексту художньої літератури, який зорієнтовано на стереотипи сприйняття цільової культури, адекватність тексту перекладу досягається за умов збереження комплементарного характеру застосування репродуктивних та адаптивних стратегій. Зрозуміло, що це твердження є актуальним у першу чергу для нехудожніх текстів, а саме прагматичних, хоча, як свідчить проведений аналіз, проблеми застосування/незастосування адаптивних стратегій (щоправда, різного ступеня) актуальні й для перекладу художньої літератури.

Література

1. *Гарбовский Н.К.* Теория перевода: Учебник. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. - 544 с.
2. *Зеров М.К.* Твори в двох томах / Упор. Г.Кочур, Д.Павличко. - К.: Дніпро, 1990. - Т.1. Поезії. Переклади. - 843с. Т.2. Історико-літературні та літературознавчі праці. - 601с.
3. *Медникова Э.М.* Джон Драйден - законодатель перевода // Вопросы истории перевода / Моск. орд. Дружбы Народов гос. ин-т ин. языков им. М.Тореза. - М.: Изд-во МГПИИЯ им. М.Тореза, 1989. - Вып. 330. - С.43 - 59.
4. *Москаленко М.Н.* Тисячоліття: переклад у Державі Слова /Передм. // Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі: Антологія. - К.: Дніпро, 1995. - С.5-38.
5. *Москаленко М. Н.* Нариси з історії українського перекладу // Всесвіт. - №№1-12. - К., 2006.
6. *Ризун В.В.* К вопросу о социально-культурной адаптации художественного произведения // Теория и практика перевода: Респ. межвуз. сб. /Отв. ред. А.И. Чередниченко. - Вып.8. - К.: Изд-во КНУ им.Т.Г.Шевченко. - 1982. - С.3-12.
7. *Рильський М.Т.* Мистецтво перекладу. Статті, виступи, нотатки / Упорядкування і коментар канд. філол. наук

Г.Колесника / Вступ. стаття Л.Новиченка. – К.: «Рад. письменник», 1975. – 405с. 8. *Baker I.* Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London; New York: Routledge, 1998. - P . 5-8.